

Carina-Maria JOSAN
(Universitatea de Vest
din Timișoara) | **Expresii ale autenticismului
în literatura română interbelică**

Abstract: (*Expressions of authenticity in Interwar Romanian Literature*): The Romanian interwar poetics of authenticity is characterised by the establishment of an aesthetic and ideological program that involves, on the one hand, the reconfiguration of literature through new forms of writing and, on the other hand, the revitalization of Romanian culture as such. At the same time, interwar Romanian authenticism is characterised by the inclusion and reconfiguration of a series of literary, philosophical and aesthetic influences from Europe (but not only) which will be translated into works of fiction or non-fiction (diaries, studies or treaties) whose aim is to strengthen the sense of identity, both individual and collective. In this paper, a series of prominent examples of Romanian literature (Mircea Eliade, Emil Cioran, Mihail Sebastian, Eugen Ionescu etc.) will be analysed through the lenses of European ideas that have permeated literary and philosophical discourse. Thus, this paper analyse the way in which interwar Romanian discourse (in its variety of forms) was influenced by the circuit of European ideas, which were (re)adapted to the Romanian reality and ethos of the time.

Keywords: *authenticity, identity, subjectivity, interwar literature, Romanian space.*

Rezumat: Autenticismul interbelic românesc este caracterizat prin instituirea unui program estetic și ideologic care presupune, pe de-o parte, reconfigurarea literaturii prin noi forme de scriere, iar, pe de altă parte, presupune revitalizarea culturii românești ca atare. Totodată, autenticismul românesc interbelic este caracterizat prin preluarea și reconfigurarea unei serii de influențe de natură literară, filosofică și estetică din spațiul european (dar nu numai) care vor fi transpuse în lucrări de ficțiune sau non-ficțiune (jurnale, studii sau tratate) a căror miză este consolidarea simțului identitar, atât individual, cât și colectiv. În această lucrare urmează să fie analizate o serie de exemple proeminente ale literaturii române (Mircea Eliade, Emil Cioran, Mihail Sebastian, Eugen Ionescu etc.) prin prisma ideilor europene care au înțesat discursul literar și filosofic. Astfel, în această lucrare se va analiza maniera în care discursul românesc interbelic (în varietatea formelor sale) a fost influențat de circuitul ideilor europene, acestea fiind (re)adaptate realității românești și etosului epocii.

Cuvinte-cheie: *autenticitate, identitate, subiectivitate, literatură interbelică, spațiul românesc.*

Metamorfozele literare, specifice etosului românesc interbelic, prezintă relevanță și interes academic până și în contemporaneitate, iar începutul de secol, în spațiul românesc, este general înțeles drept o perioadă de radicală și profundă transformare, manifestă în sfera socială, politică și culturală. Perspectivele din care vor fi privite și analizate toate aceste transformări vor fi tot atâtea câte domenii de activitate se (re)afirmă în această perioadă, motiv pentru care însuși interesul constant acordat acestei perioade ar putea reprezenta un punct de interes distinct. Totuși, deși supus la

numeroase dezbateri polarizatoare încă din epocă, etosul literar interbelic gravita, în esență, atunci când își punea problema naturii actului scrisului, în jurul unor întrebări de tipul următor: *ce este literatura?*, *cum/care este natura actului literar?*, *cum se manifestă adevărul în literatură (sau în actul scrisului)* și *ce scop servește întreprinderea actului de creație literară?*. Prin intermediul unor astfel de polemici ideatice, literare, ideologice se infiltrează și în spațiul românesc conceptul, de largă întindere teoretică în diverse domenii umaniste, de *autenticitate*. Conceptul de scriere autentică, ulterior reconfigurat în *autenticism*, desemna redarea ipostazei experienței în plenitudinea manifestării acesteia, astfel încât, ultimativ, acest proces să conducă înspre conștientizarea unei (așa-zise) esențe individuale. Pe scurt, autenticitatea, specifică anilor '30, desemnează primatul trăirii fulminante, atât spirituale, cât și experiențiale, în virtutea descoperirii esenței existențiale. În aceeași ordine de idei, literatura scrisă sub spectrul ideatic/estetic autenticist reprezintă (și) o încercare de revitalizare artistică și, în același timp, devine un imperativ de manifestare estetică; totuși, ulterior, autenticitatea va deveni un program estetic, care, de-a lungul timpului, va suferi multe distorsiuni și reconfigurări la nivel literar. În acest sens, ceea ce denumește termenul *expresie* întrebuițat încă din titlul acestei lucrări, este tocmai ideea de manifestare sau manieră la nivel literar, care, de regulă, operează prin procesul de preluare și adaptare.

Ceea ce a fost denumit *autenticismul* interbelic se manifestă în spațiul românesc în prima parte a secolului XX, culminând în anii '30, și, ulterior, se încadrează în discuția mai largă asupra transformărilor prin care trece cultura română în această perioadă istorică. În acest sens, autenticismul interbelic se referă la o *falie* culturală bine determinată istoric, care manifestă variabile, toate fiind subordonate principiului *experienței* fulminante, transpuse în artă, și totodată, conceptul de *autenticitate* devine o zonă de intersecție a mai multor domenii de activitate, precum și (în unele cazuri) o platformă de lansare ideologic-extremistă. Bineînțeles, toate aceste idei circulă în conformitate (și totodată ca o formă de răspuns) cu *Zeitgeistul* vremii, motiv pentru care etosul interbelic românesc trebuie abordat (și) prin prisma acestor expresii; așadar, influențele care se regăsesc în literatura română interbelică se înscriu în categoria extinsă a autenticității și provin, în cea mai mare parte, din spațiul european și din curentele majore care definesc acest spațiu în prima jumătate a secolului XX. Totodată, aceste direcții ideatice se înscriu în mentalitatea generală a vremii care atribuia posibilitatea unei reconfigurări a societății și a omului prin intermediul unei generații cu putere reformatoare; aceasta ar putea fi definită după cum urmează:

O generație sub zodia experimentului și a *huliganismului*, văzut ca o stare de spirit și o atitudine pentru „cei care nu se mai mulțumesc cu ideile primite și cu morala curentă și în consecință sparg cadrele existente”. (Maxim 2019, 28).

În acest sens, pentru a enumera doar câteva dintre direcțiile ideatice (sau ideologice) care se regăsesc în scrierile reprezentative ale autorilor români, acestea ar fi cele ale unor autori precum André Gide, Marcel Proust, Lev Șestov, Giovanni Papini, Nikolai Berdiaev, Miguel de Unamuno, Søren Kierkegaard etc, și se întâlnesc în

lucrările unor autori români binecunoscuți, precum Mircea Eliade, Emil Cioran, Mihail Sebastian, Eugen Ionescu și alții. Aceste expresii circulă în mod nesistematic și sunt internalizate unei viziuni, mai degrabă, filologice sau intelectualiste decât metodologice sau sistematice, aspect care creează un spațiu fertil din punct de vedere ideatic și creativ. Mai mult decât atât, aceste expresii fiind adaptate și integrate spațiului românesc, vor circula (aproape) disruptiv de-a lungul întregii perioade interbelice.

Într-un astfel de context se va dezvolta și *gruparea Criterion* care, după cum afirmă Natașa-Elena Maxim, prezenta următoarele caracteristici:

Mișcarea Criterion reflectă cel mai bine starea de spirit a începutului anilor '30, un *melting pot* intelectual, unde indiferent de simpatiile politice se țineau conferințe despre cele mai importante figuri ale epocii. (Maxim 2019, 29).

Tot în acest context, în încercarea de a contura legătura dintre mișcarea criterionistă și conceptul de *generație* amintit anterior este demn de menționat și detaliul că cele două dimensiuni sunt folosite, în discursul epocii, dar și în cel recent, interșanjabil. Astfel, încercarea de a descurca multiplele fire retorice care se întretaie în această perioadă este, în esență, una sisifică, motiv pentru care sinteza Martei Petreu este una elocventă, ea notând faptul că generația în cauză mai este „numită generația tânără, generația anilor '30, generația trăiristă, experiențialistă, ortodoxistă, criterionistă, <generația dezagreabil mistică> [Camil Petrescu în interviu cu Teodor Scarlat].” (Petreu 2016, 9). În același context, dar înaintea Martei Petreu, încercând să delimiteze și contextul istoric, Dan C. Mihăilescu nuantează instrumentarul retoric din jurul generației autentice:

Când am propus ca *tinerei generații a anilor '30*, supranumită și *generația Crinului alb*, *generația în pulbere*, *generația bombastică*, *trăiriștii*, *copiii lui Nae* etc., să i se spună generația '27, am avut în vedere două lucruri. Primul: apariția în *Cuvântul* între 7 septembrie și 16 noiembrie 1927 a ciclului de articole „Itinerariu spiritual”, de Mircea Eliade, văzut de toată lumea – atunci și acum ca fiind *manifestul tinerei generații*. Al doilea: la Iași, în 24 iunie, același an, Corneliu Zelea Codreanu, Ion Moța, Ilie Gârneață, Corneliu Georgescu și Radu Mironovici pun bazele Legiunii Arhanghelului Mihail. Bifurcată, limba șarpelui avea să ducă în timp – pe de o parte, la triumful spiritual al generației, dar pe de alta, la cumplitul ei faliment politic. (Dan C. Mihăilescu *apud* Petreu 2016, 9-10).

Așadar, revenind la expresiile propriu-zise, recurente în scrierile autorilor menționați mai sus, una dintre acestea ar fi cea care se numește *gidianismul autenticist* și care va deveni una dintre particularitățile literare (/estetice) ale epocii. În aceeași ordine de idei și într-o formulă rezumativă atât pentru ceea ce ar însemna autenticismul, cât și expresia gidiană, este relevantă următoarea observație:

Un lucru este cert: autenticitatea este asociată cu experiența de viață a subiectului, care trăiește cu intensitate, dorind să se elibereze de convențiile impuse de mediu

sau societate. În perioada interbelică, conceptul de autenticitate gidiană este analizat dintr-o dublă perspectivă: pe de o parte, unii exegeți literari (Demostene Botez, Emil Gulian) observă modalitatea în care noțiunea este definită în opera romancierului francez, iar pe de altă parte, G. Călinescu descoperă în romanul românesc o tendință a unor romancieri (Camil Petrescu, Anton Holban, Mircea Eliade) de a valorifica autenticitatea gidiană în propriile creații. (Bănică 2018, 160-161).

În aceeași ordine de idei, strâns legat de expresia gidiană și manifestările sale ulterioare în literatură, precum și de forma mai restrânsă pe care o ia romanul în prima jumătate a secolului XX, o explicație a acestui fenomen este expusă de Ștefan Fircică în studiul său intitulat *Strategii ale (de)construcției identitare în proza românească interbelică*:

Daniel-Rops numește romanele „de două sute de pagini sau mai puțin”, frecvente în librăriile anilor '20, „comprimate de literatură” și le asociază cu o anumită logică a pieței: criza materiei prime, calculele comerciale ale imprimeriilor, apariția unui public cu mai puțină disponibilitate pentru lectură. Totuși, ar exista și o cauză endogenă a preferinței pentru genul (ultra)scurt: tânărul romancier nu ar mai avea motivația de a urmări un singur erou de-a lungul unor întinderi epice de scara frescelor realiste, nemaicrezând în coerența lui internă pe durate atât de lungi. Eul modern, spre deosebire de cel „centralizat” din secolul lui Descartes, își pierde coeziunea și începe să se „disperseze”, fenomen oglindit în teoriile lui Sigmund Freud și Henri Bergson sau în romanele lui Pierre Loti, André Gide, Marcel Proust. Această identitate dislocată, descoperită prin „aprofundarea sinelui”, recipient al „incertitudinii” și al „neliniștii”, ar defini noua generație (Daniel-Rops 1926: 92-99, 109-111). De aceea, caracteristic „comprimatelor de literatură” ar fi „hamletismul”, autoscopia debusolată, aflată la mijloc „între mărturia în genul *Confesiunii unui copil al secolului* și ideologia patetică în genul *Fructelor pământului*”. (idem: 79-80).” (Fircică 2016, 53).”

Expresia gidiană se manifestă, printre altele, prin introducerea în textul propriu-zis atât a unor fragmente de jurnal care justifică și *interoghează* actul scrierii, cât și prin implicarea unui proces activ și conștient de *autoreferențialitate*, ambele menite să reconfigureze maniera de raportare la actul creativ ca atare. De asemenea, acest întreg proces de *autoscopie* care se va traduce în maniera de abordare efectivă a tehnicilor de scriere, precum și în cea a diluării granițelor dintre perspectiva diaristică (specifică lui Gide) și cea ficțională, se înscrie în încercarea de a reda *autenticitatea* actului scrierii. Acestea fiind spuse, expresia gidiană se întâlnește și la autorii români prin preocuparea pentru ilustrarea autoreferențialității și integrarea acesteia în discursul *autenticist*; în acest sens, este demnă de menționat următoarea observație:

Autoreferențialitatea textuală devine un concept de referință în literatura interbelică, cititorii fiind mai preocupați de creator, de procesul de selecție al materialului decât de opera finită. La acestea se adaugă curiozitatea pentru adevăr, pentru document, urmărindu-se diminuarea rolului ficțiunii și sporirea gradului de

autenticitate. Inserarea într-un roman a pașilor care precedă creația este un mecanism anevoios, care necesită o abilitate superioară de identificare a propriilor legi creative ce secondează opera literară. (Bănică 2018, 161-162).

Totodată, câteva din figurile literaturii române care integrează expresia gidiană în scrierile lor ar fi Camil Petrescu, Anton Holban, dar și Mircea Eliade, despre acesta din urmă George Călinescu spunând următoarele: „Mircea Eliade [...] este cea mai integrală (și servilă) întrupare a gidianismului în literatura noastră.” (G. Călinescu *apud* Bănică 2018, 163).

O altă manieră literară care se regăsește în scrierile interbelice românești este cea a proustianismului sau, după cum a nuanțat Natașa-Elena Maxim, expresia „psihologismului proustian” (Maxim 2019, 13). În binecunoscuta continuitate, dar și împletire cu gidianismul, proustianismul este o expresie a interiorității individului, surprins în temporalitate pură, aceasta din urmă fiind dublată de încercarea descoperirii esenței germinative a individului. De asemenea, în același context este inclusă și teoria duratei (*la durée*) dezvoltată în epocă de Henri Bergson, care la rândul său concentrează dezbaterile din epocă asupra unui asemenea tip narativ. Leonid Livak, vorbind despre Proust, consemnează următoarele: „Majoritatea literaților francezi au convenit că nu se mai pot scrie romane <după Proust> cum se scria înainte.”¹ (Livak 2000, 329). Stabilind astfel cadrul conturat de opera proustiană, maniera în care aceasta se reflectă în literatura română poate fi rezumată după cum urmează:

În condițiile în care romanul european s-a aflat cel puțin un sfert de veac sub incidența creației proustiene, proza românească interbelică a integrat creator fluxul narativ, epicul nefalsificat de alte perspective decât cea auctorială, autenticitatea emoției și formula jurnalului în care timpul scriitorului coincide cu timpul senzației, având ca finalitate izbânda subiectivismului în literatura noastră. (Vrabie 2012, 245).

Astfel, expresia proustiană va circula mult în spațiul cultural în perioada interbelică, iar, după cum aceeași cercetătoare menționează, expresia proustiană se va dispersa la o serie semnificativă de scriitori români, motiv pentru care nu va putea fi determinată o astfel de manifestare pură a expresiei, ci doar în multiple hibridizări. În esență, expresia proustiană, încadrată conceptual în manifestarea autenticității rămâne definitorie pentru maniera în care literatura interiorității, precum și împletirea sa cu sfera psihologică, se va refracta la nivel social și cultural. În spațiul românesc, o reprezentativă perspectivă și abordare literară este cea a lui Camil Petrescu prin studiul intitulat *Noua structură și opera lui Marcel Proust*, „apărut întâi în *Revista Fundațiilor Regale*, în noiembrie 1935, și, un an mai târziu, în volumul *Teze și antiteze*.” (Firică 2019, 37). Studiul lui Camil Petrescu este în egală măsură semnificativ pentru maniera în care teoriile despre literatura autenticistă s-au consolidat, având în vedere aici

¹ *tr. a.:* „Most French literati agreed that one could not write novels ‘after Proust’ as they were written before.” (Livak 2000, 329).

suprapunerea care s-a instaurat între des invocata analiză psihologică, perspectiva narativă subiectivă și evitarea formulelor narrative/discursive prestabilite.

O ultimă expresie, dar nu cea din urmă, identificată în scrierile autorilor români este cea a kierkegaardismului, aceasta fiind o expresie de referință a etosului interbelic românesc. Deși receptat cu greutate de publicul român din cauza distanței culturale care se interpune între aceștia, Kierkegaard devine un punct de referință în interesele intelectuale ale autorilor români datorită traducerilor din limba franceză care le facilitează acestora accesul la operele scriitorului danez. În legătură cu propria operă, Kierkegaard a afirmat următoarele: „A înțelege opera mea, scopul ei maieutic, înseamnă să înțelegi existența mea ca autor, viața mea.” (Kierkegaard *apud* Maxim 2019, 33). Totuși, Natașa Maxim reușește să identifice următorul profil al kiekegaardismului:

Interesul științific al lucrării constă în prezentarea unui gânditor rebel, pe cât de subiectiv, pe atât de profund cu cărți bazate pe propriile experiențe de viață, și modul în care personalitatea fiecărui receptor român refractă scrierile kierkegaardiene. Din acest motiv, ne-am oprit la Nae Ionescu, Mircea Eliade și Jeni Acterian, întrucât cei doi filosofi au în comun tiparul maieutic al gândirii și al personalității, dorind să scoată la suprafață ideea de divin, să marcheze gândirea umană. (Maxim 2019, 13).

În aceeași ordine de idei, resimțind influența kierkegaardiană încă din timpul epocii discutate, Natașa Maxim, revizuirend comentariile criticului literar Vladimir Streinu, consemnează recurența expresiei kierkegaardiene în spațiul românesc, delimitând o serie de caracteristici:

[...] obscurismul în poezie, pan-sexualismul în roman și trăirismul în eseu: „eseiștii prin Keyserling, Berdiaev, Papini și mai ales Kierkegaard descoperiseră limbajul liric al ideilor”. Cu deosebire a fost adoptată în cele din urmă după scurte mode ale celorlalți „filosofia existențialistă” a lui Kierkegaard. Publicistica noastră de idei se trezise deodată copleșită de gânditori „experiențialiști”, „spiritualiști”, „trăiriști”, „vitaliști”, „autenticiști” chiar critica literată nemaiscăpând de obsesia „autenticității”. Autenticismul, trăirismul, experiențialismul, existențialismul din proza de idei, după Vladimir Streinu, își au rădăcinile în filosofia existențială a lui Kierkegaard, adoptată după ce scriitorii români au testat mai multe modele. (Maxim 2019, 83).

În esență, individualismul kierkegaardian nu este de factură romantică, ci dimpotrivă, propune o viziune de încercare ultimativă de întoarcere la divinitate, esența umană fiind de fapt de natură divină. Astfel, viziunea lui Kierkegaard, dincolo de numeroasele implicații și nuanțe care caracterizează discursul său filosofic (și stilistic) cu privire la dinamica unei existențe autentice, presupune, în fapt, efortul individului de a-și determina propriile alegeri, chiar dacă acesta ar însemna intrarea în conflict cu normele sociale.

Așadar, în continuitatea ideilor expuse mai sus, sunt de remarcat și influențele lui Giovanni Papini sau Lev Șestov asupra scriitorilor români, idee susținută și de Ștefan Bolea în studiul său dedicat existențialismului:

Kierkegaard, Șestov, Camus, dar și Cioran, Ionesco sau Kafka se întâlnesc în problema absurdului, înțeles ca o limită a raționalității umane. Aparentul lor iraționalism este în același timp o luptă cu non-semnificativitatea și o încercare de generare de sensuri și raționalități alternative. Mai degrabă, un raționalism lărgit ar fi marca esențială a discursului lor, o trăsătură subversivă și transgresivă a gândirii lor. (Bolea 2019, 61).

În aceeași direcție, „într-un domeniu nihilist” (Bolea 2019, 123), alături de Lev Șestov, este poziționat Emil Cioran, acesta remarcând în lucrarea *Pe culmile disperării* (1934) că „Întrucât moartea este imanentă vieții, aproape întreaga viață este o agonie.” (Cioran *apud* Bolea 2019, 187). Aceste expresii creează, de fapt, o legătură între psihologismul și subiectivismul delimitat mai sus (atât gidian, cât și proustian) și tendința acestor autori înspre misticitate și esențialism; această legătură are menirea de a trece pragul restrictiv al rațiunii și de a încerca pătrunderea într-un alt (așa-zis) domeniu al ființei.

Astfel, expresiile autenticiste expuse mai sus reprezintă, în esență, diferitele curente care au circulat în spațiul european și care au fost adaptate particularităților spațiului românesc. Ceea ce au în comun toate aceste expresii sunt plonjarea în interioritate, obsesia temporalității și maniera în care aceasta poate fi exprimată estetic, și, nu în ultimul rând, încercarea descoperirii unei esențe interioare, care ar putea fi descifrată prin intermediul artistic. Expresiile autenticismului reprezintă, totodată, flexibilitatea, dar și capacitatea acestor idei de combinare și hibridizare, aspect care denotă, de fapt, lipsa unei nevoi propriu-zise de sistematizare.

Referințe bibliografice

- Bănică, Ana-Maria. 2018. „Autenticitate gidiană în romanul românesc interbelic in „Communication Interculturelle et Littérature”, vol. 25, no. 1, „Republica Mondială a Literelor” vs microliteratura. minorat literar/ literatura minoră. Concept, teorii și practici literare actuale”, Vol. I. Coordonatori: Simona Antofi, Nicoleta Ifrim, Daniel Gălățanu, Elena Botezatu. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, p. 160-178.
- Bolea, Ștefan. 2019. *Existențialismul astăzi*. București: Eikon.
- Firică, Ștefan. 2016. *Strategii ale (de)construcției identitare în proza românească interbelică*. București: Muzeul Național al Literaturii Române.
- Livak, Leonid. 2000. *The Prodigal Children of Marcel Proust: Literary 'Proustianism' and the French Novel of the 1920s* in „French Forum”, University of Pennsylvania Press, vol. 25, no. 3 (September 2000), p. 329-348.
- Maxim, Natașa-Elena. 2019. *Reflexe ale gândirii lui Søren Kierkegaard în literatura română interbelică*. Iași: Institutul European.
- Petreu, Marta. 2016. *Generația '27 între Holocaust și Gulag. Mircea Eliade și Klaus Mann despre generația tânără*. Iași: Polirom.

Vrabie, Diana. 2012. *Lección „maestros” en el siglo XX-lea (Marcel Proust)*, in „Limbaj și context = Speech and Context. International Journal of Linguistics, Semiotics and Literary Science”, vol. 1 (IV), p. 245-250.